

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.2.13>

Рубель А.М.

начальник

Головне управління Національної поліції в Харківській області

ТИПОВІ СПОСОБИ СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ ЧИ ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТІ У НІЙ

Постановка проблеми. Не викликає жодних заперечень і зауважень той факт, що професійна організована злочинність є одним із найнебезпечніших кримінальних явищ в Україні. Злочини, що вчиняються організованими злочинними групами, в тому числі створення, керівництво злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, залишаються нерозкритими досить тривалий час, тому що відрізняються тривалою й ретельною організацією, використанням витончених способів злочину (підготовки, вчинення та приховування), застосуванням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, що, звичайно, негативно впливає на загальну криміногенну обстановку в країні [1, с. 150]. Саме тому важливо виокремити закономірності, притаманні механізму вчинення вказаних протиправних діянь. Зокрема, мова йде про один із таких ключових його елементів як спосіб учинення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття, сутність, значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень узагалі й окремих її елементів зокрема досліджували в своїх працях такі вчені, як: Ю.В. Гаврилін, С.М. Зав'ялов, І.Л. Калімбет, М.В. Костенко, А.Ф. Облаков, А.М. Падалка, В.В. Пясковський, М.В. Салтевський, І.В. Тішутіна та інші. Проте багато питань ще викликають наукові спори. Зокрема, відсутні напрацювання з криміналістичного аналізу створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі у ній та формування відповідної криміналістичної характеристики. Тому в цій статті ставимо перед собою наступне **наукове**

завдання – виокремити й охарактеризувати типові способи створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі у ній.

Виклад основного матеріалу дослідження. У криміналістиці під способом учинення кримінального правопорушення прийнято розуміти систему дій, які полягають в підготовці, вчиненні та приховуванні протиправного діяння, для досягнення злочинцем поставленої мети. Так, Ю.В. Гаврилін, О.Ю. Головін, І.В. Тішутіна пропонують визначати спосіб вчинення злочину як «об'єктивно та суб'єктивно зумовлену систему поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення ним злочину, що дозволяє за допомогою криміналістичних прийомів і засобів отримати уявлення про суть події, особливості злочинної поведінки правопорушника, його окремі особисті якості» [2, с. 25]. Дещо подібної позиції дотримується й А.М. Падалка, зазначаючи, що «під способом вчинення злочину в криміналістиці розуміють об'єктивно і суб'єктивно обумовлений комплекс дій суб'єкта до, в момент і після скоєння ним злочину, пов'язаний з використанням відповідних знарядь і засобів, та такий, що залишає різні сліди, які характеризують сутність події, своєрідність поведінки злочинця, його окремі якості, навички» [3, с. 109–110]. З наведеного помітно, що науковці не тільки вказують на зміст способу вчинення кримінального правопорушення як системи поведінкових актів, а підкреслюють його взаємозв'язок з іншими елементами механізму вчинення протиправного діяння, тим самим акцентуючи увагу на наявності кореляційних зв'язків між способом

й іншими елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень окремого виду (групи).

З метою виокремлення способів створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, вважаємо доречним використовувати трактування способів учинення кримінального правопорушення у широкому розумінні, а саме як «закономірно визначену, структуровану систему поведінки суб'єкта, спрямовану на підготовку, учинення та приховування злочину» [4, с. 37]. Виходячи з вищезазначеного, помітно, що змістом способу вчинення кримінального правопорушення є дії з його підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Відповідно від того, чи вся сукупність названих дій була здійснена для досягнення протиправного замислу, й буде залежати структура вчинення конкретного правопорушення. Так, способи вчинення кримінального правопорушення можуть бути повно- та неповноструктурними. У першому випадку мова йде про способи підготовки, способи безпосереднього вчинення та способи приховування протиправного діяння, а в другому випадку – про двох- або одноелементну структуру способу вчинення кримінального правопорушення.

Варто наголосити, що способи створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, зазвичай, є повноструктурними (91,7%) та включають в себе способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Однією з відмінних рис способів учинення вказаної категорії злочинів є те, що створення, керівництво й участь у злочинній організації/спільноті безпосередньо пов'язано із вчиненням інших кримінальних правопорушень. Іншими словами, злочин, передбачений ст. 255 КК України, завжди вчинюється в сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями. В криміналістичній науці таку сукупність основних (базових) і допоміжних (предикатних) кримінальних правопорушень,

об'єднаних єдиним протиправним наміром, прийнято іменувати злочинні технології (технології злочинної діяльності).

У контексті вищевказаного вбачається слушною думка І.М. Калімбет, А.М. Падалка з приводу того, що організовані злочинні групи вчиняють різні злочини, у більшості випадків тяжких і корисливих [5, с. 1; 3, с. 106]. Створення, керівництво злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участь у ній, вчиняється з метою систематичного вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів. При цьому скоюються кримінальні правопорушення в складі злочинних об'єднань переважно з корисливих мотивів і у зв'язку з неможливістю досягнення злочинного задуму в одиночку.

Проаналізувавши слідчу та судову практику з виявлення, розкриття та розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, помітно, що вказане кримінальне правопорушення вчиняється з метою забезпечення подальшої протиправної діяльності злочинного об'єднання. Відповідно мова йде про злочинні технології, які, в основному, представлені вчиненням комплексу основних і предикатних кримінальних правопорушень корисливого або корисливо-насильницького типу. Це означає, що й способи вчинення таких кримінальних правопорушень будуть дещо варіюватися з урахуванням видової приналежності останніх.

Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 255 КК України, найчастіше вчиняються у сукупності з такими кримінальними правопорушеннями як: незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України); торгівля людьми (ст. 149 КК України); крадіжка (ст. 185 КК України); вимагання (ст. 189 КК України); шахрайство (ст. 190 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України); протидія законній

господарській діяльності (ст. 206 КК України); легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України); незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України); незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України); втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України); викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) [6].

Якщо вести мову про способи вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255 КК України, то, виходячи зі змісту диспозиції зазначеної статті, помітно, що вказаний злочин учиняється шляхом: створення злочинної організації чи злочинної спільноти; керівництва злочинної спільнотою чи злочинною організацією або її структурними частинами; взяття участі у злочинній організації; використання службовою особою свого службового становища; здійснення злочинного впливу [6]. Разом із тим, як раніше зазначалося, створення, керівництво злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участь у ній, здійснюється з метою забезпечення вчинення тяжких чи/та особливо тяжких злочинів. При цьому способи створення, керівництва злочинною спіль-

нотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, на пряму залежать від спрямованості кримінальної діяльності стійкого ієрархічно-структурованого утворення та функцій кожного її учасника. Тому кожен член злочинного об'єднання з урахуванням своєї ролі в ієрархії останнього виконує відповідні функції з підготовки, безпосереднього вчинення та/чи приховування злочинної діяльності.

Для того, щоб виокремити способи вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255 КК України, потрібно, насамперед, з'ясувати в чому сутність і чим відрізняються такі поняття як створення злочинної спільноти чи злочинної організації, керівництво нею, участь у ній. Виходячи з практики розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями, під утворенням (створенням) злочинної організації слід розуміти сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю; під керуванням злочинною організацією – вчинення сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб та здійсненням ними злочинної діяльності; а під вступом особи до злочинної організації (участю у ній) – надання цією особою згоди на участь у такому об'єднанні за умови, що вона усвідомлювала факт його існування і підтвердила певними діями реальність своїх намірів [7]. Разом із тим, варто наголосити, що часто злочинна спільнота чи злочинна організація створюється для того, щоб у подальшому здійснювати нею керівництво з метою забезпечити зайняття протиправною діяльністю. Відповідно способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, тісно переплітаються між собою. Вказана риса обов'язково повинна враховуватися під час виокремлення способів учинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255 КК України, як елементу відповідної криміналістичної характеристики.

Так, підготовка до створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, полягає у вчиненні комплексу дій зі створення сприятливих умов для:

- утворення стійкого ієрархічного об'єднання, а саме: визначення сфер впливу та спрямованості діяльності злочинного об'єднання та з'ясування, яким кількісно-якісним параметрам воно повинно відповідати; збирання й ознайомлення з відомостями, що характеризують осіб – імовірних майбутніх учасників злочинної спільноти чи злочинної організації; отримання підтримки, так званого «протекторату», з боку загальноновизнаних у кримінальному середовищі суб'єктів підвищеного злочинного впливу;

- керівництва злочинним об'єднанням, зокрема: розподіл ролей в ієрархії злочинної спільноти чи злочинної організації; визначення обсягу функцій для кожного члена злочинного утворення; налагодження системи взаємодії та координації в структурі злочинного угруповання; розроблення та встановлення правил поведінки, а також норм «заохочення–покарання» в кримінальному осередку; планування діяльності злочинного об'єднання взагалі, так і вчинення окремих кримінальних правопорушень зокрема; визначення засобів захисту від викриття діяльності злочинної спільноти чи злочинної організації; матеріально-технічне забезпечення функціонування злочинного об'єднання;

- участі в злочинному осередку, а саме: вибір і підшукування знаряддя і засобів учинення протиправних дій згідно зі спільним планом; збирання відомостей про предмет посягання, потерпілу особу (її спосіб життя, розпорядок дня тощо); вивчення спеціальної літератури, отримання консультацій у фахівців; проведення тренувань членів злочинного об'єднання для отримання та розвитку необхідних навиків залежно від обсягу функцій кожного з них; розроблення умовних сигналів для підтримання зв'язку між членами злочинної спільноти чи злочинної організації під час

виконання поставлених перед ними завдань; налагодження співпраці з представниками органів управління та влади; тощо.

Способи безпосереднього вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255 КК України, на пряму залежать від способів діяльності злочинного формування та визначаються, як підкреслює С.М. Зав'ялов, критерієм його спеціалізації за певними видами незаконної діяльності [8, с. 179].

Створення злочинної спільноти чи злочинної організації відбувається шляхом підбирання кандидатів і отримання від них добровільної згоди на входження до складу злочинного об'єднання, виконання покладених функцій, підпорядкування встановленим нормам поведінки та дисципліни.

Керівництво ж злочинною спільнотою чи злочинною організацією передбачає здійснення комплексу дій, спрямованих як на забезпечення функціонування вказаних злочинних утворень як стійких об'єднань осіб, так і на організацію їх злочинної діяльності. Відповідно дії з керівництва злочинним об'єднанням реалізуються, передусім, в окреслених напрямках і безпосередньо полягають у забезпеченні існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербуванні нових учасників, розподілі або перерозподілі між ними функціональних обов'язків; плануванні конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організації заходів щодо прикриття останньої; вдосконаленні структури об'єднання; визначенні мети і напрямів діяльності злочинного утворення, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координації їхніх дій; ініціюванні здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо [7]. Зокрема, способи безпосереднього керівництва злочинної спільнотою чи злочинною організацією полягають у проведенні зібрань членів злочинного об'єднання або керівників їх структурних частин; визначенні схеми діяльності кримінального осередку; розподілі

ролей і функцій між учасниками злочинного утворення; розподілі фінансів злочинного об'єднання; вирішенні внутрішніх (усередині злочинної спільноти чи злочинної організації) та зовнішніх (із іншими злочинними утвореннями) конфліктів; вирішенні кадрових питань злочинного об'єднання (залучення нових членів на постійній чи тимчасовій основі, виключення осіб зі складу угруповання, зміна місця особи в ієрархії злочинного формування й т. п.); прийнятті обов'язкових до виконання рішень; проведенні зустрічей із суб'єктами підвищеного злочинного впливу з метою закріплення, розширення чи зміни сфер злочинної діяльності; тощо.

Щодо способів безпосереднього вчинення, а саме участі в злочинній спільноті чи злочинної організації, то вони полягають у виконанні учасниками злочинного об'єднання відведених їм функцій, які стосуються як забезпечення питань функціонування утворення, так і вчинення в його складі кримінальних правопорушень. Зокрема, такими способами є: ведення бухгалтерії кримінального осередку (виплата учасникам злочинного об'єднання їх «заробітку», видача фінансів на матеріально-технічне забезпечення діяльності формування, передача коштів до «общака» тощо); здійснення співпраці з представниками правоохоронних органів, засобами масової інформації й т. п.; отримання інформації розвідувального характеру; охорона окремих об'єктів та/чи осіб; «зачистка» (знищення слідів учинення кримінального правопорушення, встановлення очевидців події й здійснення впливу на них шляхом погроз, підкупу чи завдання шкоди їх здоров'ю або життю, й т. д.); вчинення кримінальних правопорушень у складі злочинного об'єднання згідно з планом його діяльності.

Для системи способів створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, характерним є вчинення комплексу дій, спрямованих на приховування діяльності злочинного об'єднання та недопущення його викриття.

У зв'язку з цим особлива роль у механізмі вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255 КК України, відводиться саме способам приховування. Досить часто дії з приховування вчиняються ще на стадії підготовки до кримінального правопорушення, а також враховуються й при обранні способів безпосереднього вчинення злочину. Найбільш розповсюдженими й характерними для створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, способами приховування є використання умовних позначань і сигналів при спілкуванні, у тому числі прізвиськ замість справжніх імен; забезпечення чіткого розподілу ролей; суворе дотримання плану діяльності злочинного об'єднання; використання одноразових засобів зв'язку та зашифрованих каналів зв'язку; здійснення зустрічей в місцях, де відсутні технічні засоби фіксації, а також за умов, що ускладнюють чи унеможливають запам'ятовування ознак їх зовнішності; застосування засобів маскуванню зовнішності людини; налагодження та використання корумпованих зв'язків; використання перевірених каналів придбання та/чи збуту; використання підставних осіб для виконання окремих доручень, функцій; недопущення повторного використання знарядь і засобів під час вчинення декількох кримінальних правопорушень; надання переваги використанню опосередкованих способів спілкування та передачі коштів; підтримання «зв'язку» керівництва злочинного об'єднання з його активними учасниками через своїх заступників; знищення слідів кримінального правопорушення; підкуп посадових осіб (працівників правоохоронних органів, судових експертів, медичних працівників тощо), очевидців, свідків і потерпілих осіб; залякування осіб, які можуть викрити діяльність злочинної спільноти чи злочинної організації; формування позитивної громадської думки за допомогою засобів масової інформації, соціальних мереж і т. п.

Висновки. Отже, типові способи створення, керівництва злочинної спільноти чи

злочинної організації, а також участі у ній, представлені системою дій з їх підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Особливістю способів учинення вказаних

злочинів є те, що вони завжди вчинюється в сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями, тим самим формуючи злочинні технології (технології злочинної діяльності).

Анотація

У статті зазначено, що обов'язковим елементом криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, є типові способи. Підкреслено, що в криміналістиці вивчення способу вчинення кримінального правопорушення дає можливість формувати рекомендації щодо попередження, виявлення і методики розслідування кримінальних правопорушень. Проаналізовано наукові підходи до трактування поняття та структури способів учинення кримінальних правопорушень. Зазначено, що змістом способу вчинення кримінального правопорушення є дії з його підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. З'ясовано, що типові способи є основою для розробки особливостей тактики проведення слідчих дій, прогнозування механізму вчинення конкретного виду злочинів, розмежування схожих складів злочинів. Зроблено висновок, що типові способи створення, керівництва злочинної спільноти чи злочинної організації, а також участі у ній, представлені системою дій з їх підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Особливістю способів учинення вказаних злочинів є те, що вони завжди вчинюється в сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями, тим самим формуючи злочинні технології (технології злочинної діяльності). Наголошено, що способи створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, зазвичай, є повноструктурними (91,7%) та включають в себе способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Встановлено, що всі елементи способу вчинення злочину перебувають у просторових, часових і причинних взаємозв'язках між собою і з навколишнім середовищем. Виокремлено й охарактеризовано типові способи створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній.

Ключові слова: створення, керівництво злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участь у ній, криміналістична методика, криміналістична характеристика, типові способи, способи підготовки, способи безпосереднього вчинення, способи приховування, механізм кримінального правопорушення.

Rubel A.M. Typical methods of creation, leadership by a criminal community or criminal organization, as well as participation in it

Summary

In the article has been stated that the obligatory element of the forensic characterization of the creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, are typical methods. It has been emphasized that in criminology the study of the method of committing a criminal offense makes it possible to form recommendations for the prevention, detection and methods of investigation of criminal offenses. Scientific approaches to the interpretation of the concept and structure of ways of committing criminal offenses have been analyzed. It has been found that the typical methods are the basis for developing the features of the tactics of investigative actions, forecasting the mechanism of committing a particular type of crime, distinguishing similar types of crimes. It has been established that all elements of the method of committing a crime are in spatial, temporal and causal relationships with each other and with the environment. Typical ways of creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it have

been singled out and characterized. It has been emphasized that the methods of creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, are usually fully structured (91.7%) and include methods of preparation, direct commission and concealment. One of the distinguishing features of this category of crime is that the creation, leadership and participation in a criminal organization / community is directly related to the commission of other criminal offenses. In other words, the crime under Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine, is always committed in conjunction with other criminal offenses. In forensic science, such a set of basic (basic) and auxiliary (predicate) criminal offenses, united by a single unlawful intent, is called criminal technology (technology of criminal activity). Ways to commit a criminal offense under Art. 255 of the Criminal Code of Ukraine, then, based on the content of the disposition of this article, it is noticeable that this crime is committed by: creating a criminal organization or criminal community; leadership of a criminal community or criminal organization or its structural parts; participation in a criminal organization; use by an official of his official position; criminal influence. At the same time, the creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, is carried out in order to ensure the commission of serious and / or particularly serious crimes. It has been indicated that the methods of creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, directly depend on the direction of criminal activity of a stable hierarchically structured entity and the functions of each of its members. Therefore, each member of a criminal association, taking into account his role in the hierarchy of the latter, performs the appropriate functions of preparation, direct commission and / or concealment of criminal activity.

Key words: creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, forensic methodology, forensic characteristics, typical methods, methods of preparation, methods of direct commission, methods of concealment, the mechanism of a criminal offense.

Список використаних джерел:

1. Костенко М.В. Психологічні характеристики організованих злочинних груп. *Форум права*. 2014. № 3. С. 150–154. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_25.pdf.
2. Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах: учебное пособие / под общ. ред. А.Ю. Головина. М.: «Книжный мир», 2006. 384 с.
3. Падалка А.М. Теоретико-методологічні засади розслідування організованої злочинної діяльності у сфері оподаткування: монографія. Ірпінь, 2020. 368 с.
4. Пясковський В.В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики насильницьких злочинів проти статевої недоторканності неповнолітніх. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (98). С. 36–46.
5. Калімбет І.Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.12.00.09. Одеса, 2017. 20 с.
6. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
7. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text>.
8. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2005. 232 с.